

El calvinisme a Sud-àfrica

El poble escollit

per

Víctor Manuel Sánchez-Migallón García

Memòria en clau de present

Consultors: J. Antoni Iglesias Fonseca
Vicent Sanz Arnau

Any 2007

© Víctor Manuel Sánchez-Migallón García

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor o dels límits que autoritzi la Llei de Propietat Intel·lectual.

Índex

Introducció	3
1. Metodologia	7
2. El calvinisme: el nou poble escollit	10
3. Una història de Sud-àfrica	20
4. L'educació a la Sud-àfrica de l'apartheid	35
5. El capitalisme calvinista	42
6. Semblances amb els Estats Units: una aproximació	47
7. Conclusions	49
Bibliografia	54

Introducció

La primera pregunta que em va fer el consultor a l'inici del semestre anterior, a l'assignatura *La recerca en les Humanitats*, va ser el motiu de la meua tria, que encara era difusa però que es volia centrar en els *afrikaners*. M'ho han tornat a preguntar en altres ocasions i hi he pogut pensar detingudament. La meua tria està determinada per la lectura del llibre de Max Weber *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. El que va fer Weber en aquest llibre és, per a mi, una de les cimes més altes de les ciències socials, tant pel que fa al plantejament del seu tema d'estudi, com per les interrelacions amb altres esferes acadèmiques, com per la seguretat de les seves afirmacions, fonamentades en uns coneixements tan amplis i profunds com poques vegades he tingut l'oportunitat de llegir.

Més enllà d'això hi ha un nou tema que de seguida em crida l'atenció per la relació amb els puritans a Amèrica del nord i el pragmatisme que representa William James. A l'entremig hi brilla la figura de Benjamin Franklin, tal i com la retrata Herman Melville al seu *Israel Potter*, que és el trànsit, la secularització d'un moviment de renaixement cristià que inicià Jean Calvin a Ginebra. Perquè és aquesta mutació del sentiment religiós el que més em crida l'atenció, més enllà del seu demostrat èxit per imposar una nova organització del treball.

El fet que la Il·lustració passés de llarg a Sud-àfrica i que el seu relatiu aïllament respecte a Occident la dotés de personalitat pròpia em va fer pensar a estudiar una versió diferent de l'evolució dels principis religiosos. S'ha d'enfrontar a la comparació amb els Estats Units, que es va colonitzar en una època similar, per calvinistes igual que a la Colònia del Cap, davant un entorn nou i hostil, però amb la sensació d'haver estat separat de la resta d'europaus per crear un nou món.

Durant el plantejament del treball em trobava davant una gran quantitat de dubtes respecte a la concreció d'aquestes primeres idees i com plasmar-les

coherentment quan no tenia una hipòtesi de treball ben definida. El problema era que no tenia suficient documentació per formar-me una opinió prou forta que em guiés en la recerca d'informació. Així que vaig haver de començar des del principi: vaig rellegir l'obra de Weber. Però aquesta vegada vaig encarar els tres volums de la seva *Sociologia de la Religió*, trobant que havia valgut la pena quan em topo amb la seva anàlisi del judaisme.

L'estudi que fa Max Weber respecte al judaisme em va ser de gran utilitat a l'hora de confrontar el calvinisme amb el sentiment religiós de poble escollit, de *predestinació*, que és el punt clau de la teologia calvinista. Amb les idees ja una mica més clares vaig fer una primera aproximació a la història sudafricana per veure anàlisis anteriors que apuntessin cap al meu interès en el seu aspecte religiós.

Malauradament gairebé tota la bibliografia disponible sobre Sud-àfrica a les biblioteques de les universitats catalanes es centra en l'apartheid, i els manuals d'història que hi trobem són d'autors anglosaxons, deixant relegada així la versió afrikaans, que és el que més ens interessava. Tot i així, vam trobar apunts interessants que ens van moure en una altra direcció que no havíem considerat abans: l'educació. Una anàlisi patrocinada per la Unesco, *Historia en blanco y negro: análisis de los manuales escolares en Suráfrica*, ens proporciona una nova plataforma a integrar amb la fins aleshores visió predominantment religiosa del nostre enfocament.

L'aspecte polític també es va venir dibuixant clarament com a definitiu a mesura que avançàvem en les diferents lectures de preparació, de fet la relació entre calvinisme i nacionalisme es remunta als seus orígens, només cal recordar que Luter tradueix la Bíblia a la llengua vulgar, l'alemany, per primer cop, fixant la llengua i contribuint a la identitat dels alemanys com a poble més enllà de la Cristiandat. D'aquí en endavant tot moviment fonamentat en la religió protestant i reformada anirà de la mà de la burgesia i del nacionalisme que li és inherent, ja que els permet defensar els seus interessos econòmics directes.

Aprofundint en aquesta línia hem de considerar que els primers colons a Sud-àfrica són holandesos, que constituiran l'origen dels futurs afrikaners, en una època d'afirmació nacional, ja que estan en plena guerra amb els Habsburg. La identitat religiosa serà capdal en la seva afirmació nacional, juntament amb l'idioma com a distintiu, situació que es repetirà dos-cents anys després amb els afrikaners afirmant la seva versió de l'holandés com a llengua pròpia i diferenciada, coherentment amb el seu desig de ser reconeguts com a nació.

De fet, com ja veurem, el concepte de nació serà capdal en la política de l'apartheid, tornant a incorporar elements del calvinisme més tradicional pel que fa al desenvolupament dels pobles. Hem d'apuntar aquí que el principal actor polític de la instauració d'aquest sistema de "desenvolupament separat", Nalan, era un pastor de l'Església Reformada Holandesa, i això no és casualitat. Només amb la justificació que fan sobre el fet que a la Bíblia, l'Antic Testament, refusa la barreja dels pobles podran bastir una política que és insostenible des de qualsevol punt de vista cristià.

Així, començarem exposant una breu visió de la teologia calvinista, que es veurà reforçada amb la següent descripció de la història dels afrikaners. Per tal de fer aquesta interacció farem referència al llibre de W.A. de Klerk *Puritans in Africa: History of Afrikanerdom*, una visió nacionalista i comprensiva respecte a l'apartheid, l'única que hem pogut trobar. Contraposada amb els manuals anglosaxons, com els de Davenport o Barber, provarem de crear una visió comprensiva del fenomen religiós que es va desdibuixant a mesura que avança el segle XX.

Continuarem amb la descripció del sistema educatiu que es va crear arran de la instauració de l'apartheid. Aquest punt se'ns ha revelat especialment interessant a mesura que avançàvem en l'estudi, sobretot pel que fa a la situació dels blancs pobres després de la segona guerra anglobòer, amb la seva incorporació al capitalisme internacional i la poca preparació acadèmica de la majoria dels afrikaners, que els va col·locar en una situació de vulnerabilitat en la forçada emigració cap a les ciutats, feus anglosaxons on se

sentien com a estrangers a la seva pròpia terra i competint en igualtat amb els africans pels mateixos llocs de treball no qualificats.

A les conclusions mostrarem l'evolució del calvinisme com a religió nacional afrikaner, d'acord amb els capítols anteriors, i la seva mutació actual després de la desaparició de l'apartheid com a sistema institucionalitzat viable.

Metodologia

Quan vam començar a plantejar-nos el tema sobre el que treballaríem vam adonar-nos que el nostre interès principal residia en reflexionar a fons sobre alguna matèria. Considerant que el volum de feina que ens comportaria seria important vam decidir que ens havíem de centrar en seguir un esquema similar a algunes de les obres que hem treballat al llarg dels estudis d'Humanitats. Inmediatament va aparèixer la figura de Max Weber, un autor que va fer del que és immensament complicat una exposició sencilla i entenedora, molt ben fonamentada i apuntant cap a altres direccions.

Així, a la presentació del projecte de recerca ja vam indicar que aquest autor seria la nostra guia metodològica, però també està íntimament relacionat amb la temàtica que vam triar. En efecte, la nostra elecció del calvinisme com a eix vertebrador de la història sud-africana s'ha de veure com un intent d'expansió en una de les direccions que ens apuntava Weber. De fet l'evolució de la religió reformada se'ns ha revelat universal, però amb un curiós desfassament temporal en el cas dels bòers.

D'acord amb els apunts sobre metodologia que teníem disponibles a la web de l'assignatura el nostre mètode d'elecció és el comparatiu. I ho és en més d'un aspecte. S'ha de dir que aquest mètode es caracteritza per una certa indeterminació que es concreta en tres punts:

- Comparació global
- Generalitzacions modestes
- No s'estableixen causalitats

Weber ens serveix de model per la seva construcció de tipus ideals amb els que afrontar l'anàlisi de les dades que hem treballat. És així com podem fer una transferència de les característiques de les esglésies reformades europees a les seves anàlogues americanes i sud-africanes. Ho utilitzem fent servir un

mètode lògic i no pas estadístic, intentant identificar tendències d'associació. Això ens ha resultat especialment complicat perquè ens hem hagut de centrar bàsicament en dues variables per evitar una dispersió que fes impossible qualsevol anàlisi fonamentat. Les dues variables fonamentals que utilitzem són:

- Creença en l'elecció divina a nivell nacional
- Paper econòmic de la religió

Això ens portarà a mostrar fets i interpretacions de la història dels bòers, intercalant en aquestes descripcions els principis calvinistes que trobem que hi estan relacionats. Seguim en aquesta tasca una lògica inductiva que ens porta a fer ús de relacions qualitatives, com creiem que no pot ser d'altra manera quan es parla de la religió i més encara de la religió com a factor de motivació i d'identitat.

Les tècniques de recerca d'aquestes relacions són bàsicament de sistemes similars, veient l'evolució comuna dels principis religiosos i el seu paper en la política i l'economia. En aquest sentit es podria considerar com un petit apèndix d'un annex d'un capítol de l'obra de Weber, una nota a peu de pàgina. Compartim amb la seva *Sociologia de la religió* les limitacions que imposa la gran quantitat de variables i el petit número de casos, que hem intenta minimitzar reduïnt variables i seguint el fil històric del cas concret que ens ocupa.

En altres paraules, hem deixat de banda variables molt importants i relacionades amb la nostra recerca, com ara l'economia mundial i les seves repercussions i vinculacions amb la Commonwealth. Tampoc no hem considerat com a variable d'anàlisi l'element anglosaxò, també en aquest cas hem considerat que influeixen en el grup bòer tant política com econòmicament, però a nivell religiós el canvi es pot analitzar des d'una perspectiva més global i aquesta ha estat la nostra tria.

Tot i així no hem deixat de considerar aquestes i altres variables rellevants, però no les hem considerades centrals i tan sols les apuntem en

l'exposició principal, tot i reconèixer la seva importància. Pretenem amb això donar una visió general i focalitzada alhora, insinuar més que sentenciar i, sobretot, permetre al lector del nostre treball una perspectiva diferent sobre un temàtica minoritària però, per nosaltres, molt interessant.

El calvinisme: el nou poble escollit

L'origen del calvinisme es troba en la corrupció de l'Església catòlica tant com en la necessitat dels fidels de veure la religió com a part integral de la seva vida, més enllà dels ritus i la jerarquia. Va ser la laxitud, la deixadesa, la manca de vigor del cristianisme oficial el que va motivar una relectura de les Escripures, que en aquells moments ja estaven traduïdes en moltes de les llengües parlades als diferents països d'Europa.

Els nous intèrprets de la Bíblia no eren sacerdots procedents de la jerarquia eclesial, si bé d'aquí sorgiren els primers reformadors, sinó de la burgesia i dels artesans, que sabien llegir i ostentaven el poder econòmic cada vegada en major grau. Les classes altes acostumaven a utilitzar aquests moviments en el seu interès, més que no a ser-ne difusors, d'aquí que fos la burgesia l'autèntica portadora i transmissora de la nova doctrina.

El calvinisme és la visió més extremada i conseqüent de les esglésies protestants que sorgeixen arreu d'Europa al llarg dels segles XVI i XVII. Del seu si sortiran els moviments i tendències que definiran els posteriors tres-cents anys de l'Europa Occidental, però no només allà, també a Amèrica i, en un cas molt particular i que és el que ens ocupa, a Sud-àfrica.

Una religió d'aquest tipus exigeix una ètica molt estricta, que és impossible de mantenir al llarg de les generacions si no hi ha senyals evidents que Déu ho aprova i recompensa. Com veure aquesta recompensa? Comentàvem abans que la classe social on s'imposa el calvinisme, les esglésies reformades i protestants en general, és la burgesia. Això vol dir que la recompensa cercada s'ha de circumscriure al seu àmbit d'actuació, que acostuma a ser el món econòmic. S'arriba així a la conclusió que qui obté beneficis als negocis està obrant segons la voluntat divina i com més beneficis major és la certesa en la pròpia salvació.

Però el que és més rellevant en la seva actuació per aconseguir beneficis és que segueixen una actuació totalment racional que es regeix per una ètica estricta, condicionada pel sentiment de deure religiós envers l'activitat econòmica que s'exerceix. En altres paraules, si un home obté riqueses per fer bé la seva feina, la seva recompensa no és la riquesa sinó el sentiment que ha fet la feina "com Déu mana".

Aquest sentiment és exclusivament interior, propi, i és de fet la confirmació de la creença en la pròpia salvació. Sent així, la pertinença a una església que administrés els béns de salvació, com fa l'Església catòlica mitjançant els seus diferents sacraments, és vana perquè l'home està predestinat o a salvar-se o a condemnar-se, i cap de les seves accions, oracions, penediment o confessió no ho podrà canviar. Només la constant certesa reflectida en l'activitat quotidiana al món permetrà al calvinista viure d'acord amb la seva fe.

Weber, a *L'ètica protestant i l'espirit del capitalisme*, planteja de bon començament un text de Benjamin Franklin al qual hi tornarà al llarg de tot el llibre. En aquest fragment es plantegen les formes de l'ètica protestant i reformada, però ja sense cap referència al fons religiós de les quals va emanar. La recerca d'aquests orígens marcarà tot l'assaig, perquè hi ha continguts en el text que no són sostenibles per si sols de bon començament, només quan el capitalisme ja pot caminar sol es poden sostenir. Exemple d'això serà *l'obligació* de l'individu d'ampliar el seu capital.

Remuntant-se al primer origen, més enllà de la presència del capitalisme en altres estats al llarg de tota la història, Weber ens remet a l'ascetisme monacal. Ja aquí es troben els gèrmens de l'ètica del capitalisme modern, amb una consideració religiosa del malbaratament de béns i de les virtuts de la "indústria". Aquest component religiós, aquesta imbricació amb les accions econòmiques serà també determinant en molts aspectes de les esglésies reformades.

Extremadament important és l' "*auri sacra fames*", l'ànim de lucre, que és considerat per totes les esglésies cristianes com a negatiu, quan no directament pecaminós. Tot i així, el racionalisme que caracteritza les confessions protestants en donarà la volta, fent-lo èticament vàlid, no ja en si mateix però sí la seva pràctica. En posarem un exemple, segons el que Weber anomena "tradicionalisme" un home que cobra per la quantitat de treball fet s'aturarà quan cregui que ha guanyat prou, no treballarà per guanyar més. Per tant, i donada la importància del treball que pels protestants, és lícit baixar els sous perquè així incentiven la gent a treballar més, i això és bo perquè el treball és ben vist per Déu. El fet que a sobre hi guanyin diners i que els treballadors visquin pitjor no és considerat més que com efectes no desitjables, però no per això evitables.

La clau de la vinculació del protestantisme, i especialment les esglésies reformades, amb el desenvolupament del capitalisme ja està exposat a l'anterior exemple, es tracta del deure sagrat del treball i, en un primer moment, la negació de la riquesa com a producte personal, cosa que feia que els guanys es reinvertissin contínuament. Posteriorment aquest comportament s'ha convertit en una necessitat del sistema, però en el seu origen l'entrega a la professió i l'acumulació de riquesa corresponia, pel que respecte als membres d'aquestes esglésies, a la voluntat divina.

Un altre element destacable en tota la concepció religiosa protestant és la preponderància de la racionalitat en totes les seves accions, fins al punt d'arribar a negar els sentiments. El racionalisme no era un fet nou, però sí que ho va ser la seva incorporació no ja a l'economia, perquè els negocis sempre són racionals, sinó a la feina, al treball, a la seva distribució i aplicació, a la reflexió sobre aquest, a la proposta i realització de millores. La irracionalitat amb què es va abordar aquesta racionalitat, l'element religiós que hi havia al darrere és el que fa de nou ressaltar la importància del protestantisme en la conformació actual del capitalisme.

Arribem així a un punt que Luter va configurar a l'inici de la Reforma i que és fonamental per a comprendre la total implicació posterior de la fe en la

vida intramundana, estem parlant del monacat en concret i del que plau a Déu en general. Luter condemna el monacat retirat i fora del món per considerar que aquell no és el lloc on es pot actuar per a millorar el món. Són els deures envers el món el que ens ha d'ocupar perquè és la millor expressió de l'amor al pròxim. D'aquí a glorificar les professions el pas està donat. Les implicacions de considerar que el treball plau a Déu són immenses, de sobte es fa necessària una ètica laboral, alhora que comencen les discussions teològiques sobre el poder salvífic del treball, que és clarament anul·lat a favor de l'expressió com a lloança a Déu, és a dir la salvació mitjançant la fe no pas mitjançant les obres. El treball en sí no ens justifica però sí la fe que fa que actuem en contínua lloança de Déu.

Weber distingeix quatre esglésies reformades que participen en una, encara que diferent en cada cas, ètica professional. Formen part del que aquest autor ha anomenat protestantisme ascètic intramundà, que és la pràctica del monacat dins la vida quotidiana, i són: calvinisme, pietisme, metodisme i anabaptisme.

Parlarem en primer lloc del calvinisme, que té per dogma central i diferencial la predestinació. Aquesta doctrina diu:

- Tota persona és incapaç de la seva pròpia salvació.
- Déu ha predestinat alguns éssers humans a la vida eterna i als altres els ha condemnat a la mort eterna.
- Déu crida els predestinats per a la vida, i només a ells.
- Els no predestinats resten a la seva sort al món.

El sentiment de redempció va íntimament lligat al de seguretat en la pròpia salvació. Aquesta redempció ve donada per la decisió de Déu que és comunicada d'acord amb el Seu pla, el sentit del destí individual resta per sempre desconegut. Per tant, les bones obres no serveixen per a assegurar-se la salvació i aquells que s'han salvat no necessiten fer cap acció en aquest sentit, perquè la decisió és definitiva i immutable. Ningú no pot ajudar l'individu,

ni tan sols l'església, tot i així se n'ha de formar part per a major glòria de Déu, igual com han de complir amb els manaments.

Aquest aïllament de l'individu en la recerca de la pròpia salvació porta inherent un gran egoisme, ja que l'única confiança que es pot tenir en aquesta vida és en Déu. Això, juntament amb un profund refús de la idolatria i d'estimació per les relacions personals van dirigir el fidel envers les matèries objectives i impersonals. Com impersonals consideren els fins de la divinitat, l'estimació entre persones podria caure fàcilment en la idolatria. Així, l'obra divina és la creació en el seu ordre, transcendint la creatura, i aquest ordre és racional.

El món, pels calvinistes, està destinat exclusivament a la lloança de la divinitat, el cristià només és en aquest món per tal d'augmentar la Seva glòria obeint els manaments. Tota l'acció del predestinat ha d'anar en aquesta direcció "in majorem gloriam Dei", també el treball professional. S'elimina així qualsevol transcendència terrena, no s'ha d'ajudar ni evangelitzar els altres, això es deixa en mans de la divinitat, tan sols s'ha de viure d'acord amb els manaments, en un clar retorn al Jehovà de l'Antic Testament.

El major problema que se'ls presentava era la seguretat d'haver estat escollit, predestinat, més enllà de l'autocertesa inicial. El calvinisme va apostar de forma diferent segons la secta, però en gran mesura es va establir que s'havia de considerar cadascú com a elegit i rebutjar tot dubte com acció del diable. Es va recomanar, en aquest sentit, un treball professional sense descans com a mitjà per a obtenir aquesta autocertesa, només el treball dissipa els dubtes. El mitjà inicial de la Salvació de la Reforma, "solo fides", a través només de la fe, és posat en qüestió pel nul valor que es dóna als sentiments, com dèiem més amunt. Així, es recorre a un altre recurs de certesa: l'analogia amb la vida dels patriarques.

El paper de les bones obres resta així com a testimoni de fe només a lloança de la divinitat, que a més només són realment bones si les fa un

predestinat. Són senyals confirmatòries de la predestinació, alliberen del dubte i així segueix en la línia d'egoisme que citàvem abans.

La certesa de la Salvació és qüestionada contínuament i cada elecció es fa en funció de la seguretat en aquesta. Hi ha una severa autodisciplina que afecta tots els aspectes de la vida, és part de l'herència monacal a què fèiem referència. S'havia de portar ordre a la vida, més enllà dels impulsos naturals i, sobretot, s'havia d'aplicar al món intramundà. La identificació amb un monjo fora dels murs és evident: valor sagrat del treball, ètica estricta i relació especial amb la divinitat.

El pietisme com a forma de devoció reformada es caracteritza per:

- El precisió: sotmetiment en tots els aspectes exteriors de la vida a la lletra de la Bíblia.
- La justificació i la reconciliació en la divinitat com a mitjans per a la vida de santitat ascètica.
- La penitència com a regeneració autèntica.
- L'abstenció de l'eucaristia si hi ha persones no regenerades.

No hi ha doncs grans diferències amb el calvinisme estricte, sinó més aviat un renaixement, que es tornarà a donar amb freqüència al llarg de tota la història de l'església reformada. Això sí, la vinculació intramundana es debilita en aquest moviment, que tendeix a aïllar-se en comunitats separades, per tal de controlar millor tots els aspectes de la vida i tenir major certesa en la Salvació.

Pel que afecta a la seva influència en el capitalisme, és important perquè, en els seus inicis, va fer encara més estricte l'exercici de cada professió, amb un major ètica professional, més enllà de la simple honradesa. També és significatiu perquè va tenir una major impacte i expansió que el calvinisme original en altres confessions. Tret d'això, el treball seguia tenint el caràcter de deure sagrat que tenia originàriament per als calvinistes, a més de tenir la certesa de l'èxit dels seus negocis perquè estaven beneïts. Dins

aquests negocis hi era també l'expansió de la fe i totes les relacions amb altres persones: hi ha una mercantilització de la vida.

El metodisme, com a variant angloamericana del pietisme, es caracteritza per la sistematització racional de tots els aspectes de la vida amb l'objectiu d'arribar a tenir la certesa de la pròpia Salvació. Aquesta sistematització pretenia aconseguir una mena de perfecció en la terra, que és l'única manera en que afecta al tema que ens ocupa en el seu vessant de professionalitat.

L'anabaptisme i les sectes que se'n deriven ja són una altra qüestió, ja sigui en forma de baptistes, mennonites o quàquers. L'església perd el seu valor participatiu en la vida religiosa com a confirmació, lloança a la divinitat o bonificador, ara tan sols la receptivitat de l'esperit per rebre l'Esperit Sant és suficient per a la Salvació. La Bíblia perd el seu caràcter d'única transmissora de la paraula revelada i el comparteix amb la vivència de la divinitat a través de la consciència.

L'efecte de l'anabaptisme en el món econòmic és rellevant pel que té d'introducció de la reflexió prospectiva més enllà de l'acció continuada encetada pel calvinisme. L'interès en els negocis dels seus seguidors es va veure reforçat per la negativa a ocupar llocs polítics, usar armes i prestar jurament. Va ser en gran mesura un complement del calvinisme en els negocis.

Tots aquests moviments religiosos de protestantisme ascètic es poden tractar conjuntament pel que fa al tema de la riquesa, que racionalment reconceptualitzen i descarreguen negativament. Així, el que condemnen no és ja la riquesa en sí, sinó el seu fruïment amb les seves conseqüències, des de l'oci al desig carnal. La possessió de la riquesa només és potencialment perillosa, no necessàriament. És menys ètic descansar que treballar, el descans es posa al mateix nivell que el luxe com a condemnable en tant que no és temps dedicat a glorificar la divinitat.

Com veiem, el treball com a mitjà ascètic no és nou al cristianisme, però la seva reformulació pel protestantisme li doni una nova dimensió: és un servei d'amor i s'ha de realitzar de bona gana, com un deure d'agraïment a la divinitat. Per aquest motiu el treball és obligatori, tant per al ric com per al pobre, i el que no treballa és considerat rebutjat per la divinitat, castigat per la seva ganduleria. El treball dóna caràcter sistemàtic i metòdic a la vida, que és una característica important d'aquestes sectes, per tant és necessari en la vida del fidel.

Vencent el tradicionalisme que propugnava Luter, el protestantisme ascètic promou la millora professional, incloent el canvi de carrera. Aquest canvi ha de ser dictat per la utilitat de la nova professió, però també pel bé que pugui produir a la comunitat sense oblidar el profit econòmic privat que se'n derivi. Això és fruit de la concepció racional del món que professen, per tant si s'ofereix un sou més alt o hi ha expectatives de guanyar més en un altre negoci és lícit acceptar-lo, encara més, és una obligació perquè és una oportunitat donada per la divinitat per tal de millorar i fer més gran la Seva glòria.

En darrer terme, el fet més significatiu a llarg termini del protestantisme va ser la despenalització de certes pràctiques mercantils com ara l'afany de lucre, fins i tot la usura. Juntament amb una ètica professional que valorava el treball per sí mateix com a finalitat i no tan sols com a mitjà. O, si es vol, com a mitjà per a certificar la certesa de la pròpia predestinació.

La riquesa que es va aconseguir mitjançant aquests models religiosos va temptar les noves generacions en el sentit que abans comentàvem de l'oci i, en definitiva, dels plaers terrenals, però va deixar la marca de referència del codi ètic, la dinàmica dels negocis i la despenalització religiosa de certes pràctiques, deixant obert el camí per a l'autogeneració del capitalisme, que ja no necessitava cap suport addicional un cop en marxa. L'ètica estrictament religiosa donava pas a una ètica utilitarista, on l'única condició era deixar una bona consciència, que era sempre recompensada si es guanyaven diners ja que això volia dir que s'havia fet bé.

La distinció bàsica del calvinisme respecte a les altres interpretacions del cristianisme és la creença en la predestinació. Segons aquesta hi ha alguns homes que, per designi diví i des de fora del temps, estan destinats a ser salvats, justificats per la fe, i d'altres que seran condemnats, reprovats. La certesa de la pròpia salvació no és racional, però hi ha signes en la vida quotidiana que reafirmen al fidel en la seva justificació. Es tracta del que Weber anomena "ascetisme intramundà", un concepte que aplica la vida monàstica al món real i humà. Així, cada acció és una senyal de la pròpia salvació, tot i que les accions en si no contribueixin a la salvació o condemnació, ja que això ja està decidit. Però sí que són una senyal que el camí triat és el correcte, que s'està glorificant al Creador i que aquest ho aprova.

No deixa de ser curiós que el protestantisme estigui tan relacionat alhora amb l'individualisme més radical i amb el nacionalisme. Aquí hem de diferenciar entre el luteranisme, amb la seva jerarquia eclesial condicionada i subordinada al poder polític, i el calvinisme i la seva pràctica autoexclusió de la comunitat que els envolta (tot i la consideració que l'actuació a favor del bé comú és agradable als ulls de Déu). D'aquí sorgiran múltiples versions de la relació entre poder polític i confessió religiosa, que es veuran enterbolits per la irrupció de la Il·lustració, que modificarà la importància de l'element religiós a tot Occident. Però no a Sud-àfrica, on la seva aparició acompanyarà la invasió dels anglesos durant les guerres napoleòniques, i es veurà com a part integrant d'aquesta amenaça a la vida dels veritables cristians.

Una altra qüestió que serà de gran importància tant a Sud-àfrica com a l'Amèrica del Nord és la no obligació d'evangelitzar als pagans, ja que segons Calví això no depèn de l'home en concret sinó del pla diví, i qui hagi de rebre la gràcia i la salvació hi està predestinat i trobarà el camí. Intervenir en els designis del Creador seria presumptuós i fruit de la vanitat. D'aquí que als nadius americans i africans no se'ls intentés cristianitzar sistemàticament, sinó en casos aïllats i mai generals. La separació respecte als aborígens estava així de fet inqüestionada, i la superioritat davant aquests també, perquè Déu estava amb ells.

Igual que el poble d'Israel a l'Antic Testament, els calvinistes en terra forànea es consideraven arribats a la terra promesa, i com ells veien com els enemics queien als seus peus, confirmaven la seva pròpia salvació i la reedició del pacte amb Déu. A Sud-àfrica el cas serà extrem i portarà la seva lògica conseqüència quan s'alliberin de la tutela dels anglesos amb la imposició legal de l'apartheid.

Una Història de Sud-àfrica

El començament de la població blanca a Sud-àfrica està inextricablement lligada a la Companyia Holandesa de les Índies Orientals, coneguda com a V.O.C. (Generale Vereenigde Nederlantsche Geoctroyeerde Oostindische Compagnie), que es va fundar set anys després de que arribessin al Cap (1595). És important que fos una companyia mercantil especial perquè tenia dret per fer les seves pròpies operacions militars i, que és el que aquí més ens interessa, tenia els seus propis estàndars sobre el Cristianisme.

En efecte, el seu calvinisme procedia del Sínode de Dort (1618), que era un protestantisme fonamentat en el deure quotidià, allunyat de qualsevol aspiració de transformació social. Això els diferencià ja des de bon començament de la inevitable comparació amb les colònies angleses a Nordamèrica, que de la mà dels puritans aspiraven a construir un nou món. Per fer-ho, els puritans van bastir un sistema escolar per tal de crear aquesta societat, promovent una activa societat civil i fins i tot fundant universitats. Pels calvinistes holandesos a Sud-àfrica res de tot això era necessari.

Els homes blancs a Sud-àfrica que no depenien ni treballaven directament per a la VOC vivien aïlladament en granjes, sense gairebé contacte amb altres persones que no fossin els seus veïns més immediats. La raó d'aquest aïllament provenia tant de la convicció de que cap altre llibre que la Bíblia era necessari juntament amb la impossibilitat d'obtenir beneficis amb el comerç, perquè estaven massa allunyats dels circuits comercials per a poder exportar res amb èxit.

La població d'holandesos original no va rebre gairebé cap nova immigració tret de la dels refugiats hugonots francesos a finals del segle disset, després de perdre les guerres de religió. Aquesta aportació va consolidar una comunitat unida per la fe, per sobre de l'idioma, tot i que l'holandès s'acabà

imposant com a llengua comuna amb algunes característiques peculiars, que ja descriurem més endavant.

Els primers indicis de sentiments de comunitat diferenciada es produeixen, com acostuma a ser habitual, quan aprecien un enemic comú. En aquest cas, i lògic seguint el pensament calvinista, es tractava del monopoli del subministrament de queviures als vaixells comercials per part del governador de la colònia. Davant la rebel·lió els va empresonar i enviar a Les Províncies Unides (Holanda), per tal de ser jutjats. Va ser un error, l'esperit calvinista dominava el Consell del VOC i, creient les acusacions dels "rebels" va ordenar la retirada del Governador.

Aquesta victòria de la comunitat, parlem de l'any 1707, és el primer episodi d'un sentiment unitari, que es continuarà forjant en l'aïllament de les granges de la frontera, sempre al voltant del motiu de la seva primera expressió: la llibertat cristiana. Mentrestant l'idioma s'anirà modificant amb les aportacions franceses, dels veïns colonials portuguesos i de la comunicació amb els esclaus de les colònies, principalment provinents de les Índies Orientals (Indonèsia).

La frontera s'anava estenent, allunyant-se del domini de la VOC i de l'Església reformada que provenia del Sínode de Dort. La Bíblia es converteix en aquests territoris en la referència única per resoldre totes les qüestions, ja fossin legals o morals, amb el característic èmfasi calvinista en l'Antic Testament. S'anava creant el sentiment d'identificació amb el poble escollit, veient com arribaven a la terra promesa i com havien de lluitar amb els antics habitants, fent una reedició de successos ja ocorreguts.

L'Eclesiastès, amb el seu temor a Déu, la imposició de la humilitat i l'obediència als manaments, això és al que es redueix el Cristianisme a les zones més allunyades de la colònia principal al Cap, amb Patriarques com a intèrprets de la Sagrada Escripura . En aquest context hem d'emmarcar els conflictes amb les poblacions bantús.

Però abans de començar amb el conflicte amb les tribus africanes hem de veure els primers contactes. Aquests van ser amb els boiximans i els hotentots, poblacions molt reduïdes que els blancs van arraconar ràpidament, tot i que els conflictes eren freqüents. El robatori de bestiar i les venjances personals eren gairebé tot el contacte que tenien, però la situació canvia amb l'extensió de la colònia cap a l'est a la vegada que els xhosa, un poble de parla bantú, està en consolidació de les seves terres a l'oest del riu Great Fish.

El no reconeixement de la propietat de la terra per part dels colons ni dels bantús, va degenerar en tota una sèrie de partides de càstig i saqueig per part dels dos bàndols. Però una nova variable estava a punt d'introduir-se en una situació complicada: l'arribada dels anglesos.

Cap al 1806 la població de colons europeus a Sud-àfrica era d'uns 26.000, la major part d'ells situats a les fronteres, lluitant contra les llargues sequeres al nord i a l'oest de la colònia i contra els xhosa a l'est. En aquest any els britànics s'apoderen definitivament del territori pel Tractat d'Amiens, conservant-lo per protegir la ruta cap a l'Índia. Però al contrari que la VOC, l'Imperi Britànic vol canviar les coses.

Serà l'informe d'un missioner anglicà el que precipitarà la desafecció de gran part de la població blanca. El doctor John Philips, amb la seva experiència com a missioner entre els xhosa a les fronteres de la colònia, convencerà a les autoritats britàniques de la necessitat de situar en peu d'igualtat legal blancs i negres, amb informes sobre robatoris de bestiar per part dels blancs. Conseqüència d'això serà l'Odenança Cinquanta que consagra la desaparició a la colònia de cap estatus legal per causa de la raça.

D'altra banda, el governador britànic, Lord Sommerset, establí les normes d'anglicanització omnipresents a l'Imperi. L'anglès com a llengua vehicular en les relacions amb l'administració, l'escola pública en aquest mateix idioma, i la tradició legal britànica imposada davant la tradicional romànicogermànica del país. Tot això era comú a les colònies de població britàniques i aquestes mesures anaven acompanyades de colons d'aquest origen, que van

ser emplaçats en gran nombre, uns 5000, a la frontera oriental, on van combatre junt amb els afrikaners davant els xhosa, en una guerra llarga i cruenta al llarg del 1834.

Juntament amb les imposicions britàniques també hi havia la intenció clara de reformar la colònia per tal que prosperés econòmicament, amb una nova divisió del territori i la creació d'una infraestructura educativa. Però el que més afecta als habitants del territori és l'emancipació de 36000 esclaus, que juntament amb la igualtat legal a què feiem referència més amunt farà que la situació social esdevingui molt inestable, amb múltiples denúncies dels antics esclaus envers els antics amos. Si a això hi sumem que el preu de la indemnització era inferior a la meitat del preu de mercat i que s'havia de cobrar a Londres, trobarem que els antics habitants de la colònia estiguessin més que descontents. En el pla religiós l'Imperi també estava intentant britanitzar els colons, amb la introducció de ministres calvinistes de la tradició reformada escocesa. Això va ser definitiu, els afrikaners havien de respondre i ho van fer com els jueus davant l'opressió del Faraó: fugint cap a la terra promesa, una vegada més.

Les preparacions havien començat al 1834 amb una exploració de Natal, que els va proporcionar grans expectatives degut a la poca població del territori. Això era degut al període de guerra continua coneguda com a Dfaqane o Mfacame, resultat de la voluntat d'Imperi dels zulus i el moviment massiu dels pobles conquerits, en un efecte dòmino que va provocar milers de morts. L'existència d'aquest buit al territori és criticada als manuals anglesos, que la titllen de justificació i que subratllen l'existència de presència africana en les restes arqueològiques d'aquest període. Per als afrikaners la despoblació i la posterior ocupació de la terra de ningú significava que els pertanyia legítimament i no per dret de conquesta.

El tret de sortida serà la publicació a un diari regional, el *Grahamstown Journal*, el dia 2 de febrer de 1837 del que serà conegut com a "Manifesto", i que en molts sentits és l'equivalent a la Declaració d'Independència dels Estats Units. És un resum del sentiment de greuge que sentien els *afrikaners* en

aquell moment i degut a la seva importància en fem una traducció lliure dels principals punts, després del preàmbul en què introdueixen el sentiment de vexació i pèrdues que han patit, fent a continuació l'enumeració dels seus motiu per abandonar "els sagrats vincles que lliguen un Cristià al seu sòl nadiu":

1. Desesperem de salvar la colònia dels mals que l'amenacen.
2. Ens queixem de les dures pèrdues que ens hem vist forçats a aguantar per l'emancipació dels nostres esclaus.
3. Ens queixem del sistemàtic i continuat saqueig que hem patit dels *caffres* i altres poblacions de color.
4. Ens queixem de l'injustificable odi que s'ha provocat envers nosaltres per interessades i deshonestes persones, sota la disfressa de la religió, el testimoni de les quals és cregut a Anglaterra fins a l'exclusió de qualsevol evidència en el nostre favor.
5. Estem resolts, anem on anem, a mantenir els principis de la llibertat; però, encara que ens cuidarem que ningú sigui sotmès a esclavatge, és la nostra determinació mantenir les adequades relacions entre senyor i servent.
6. Declarem solemnement que deixem aquesta colònia amb el desig de portar una vida més tranquil·la i ens considerarem totalment justificats a defensar les nostres persones i propietats contra qualsevol enemic.
7. Fem saber que quan tinguem un codi de lleis per a la nostra futura guia, en farem arribar a la colònia còpies; els traïdors entre nosaltres seran castigats.
8. Ens proposem, al llarg del viatge i a l'arribada, fer saber a les tribus nadiues les nostres intencions i el nostre desig de viure en pau i amb relacions amistoses.
9. Deixem la colònia, sota la total seguretat de que el govern anglès no té res més que demanar-nos i que ens permetrà governar-nos a nosaltres mateixos sense la seva interferència en el futur.
10. Deixem ara el nostre país de naixement, en què hem patit grans pèrdues i contínues vexacions, i entrem a un territori salvatge i perillós; però anem amb la ferma creença en un omnipresent, just i misericordiós Ser, per a Qui serà el nostre esforç i temor amb humilitat per obeir.

Els trekkers, com es va anomenar als *afrikaners* que van fugir del domini britànic, van haver d'enfrontar-se amb l'Imperi Nguni, part de l'exèrcit zulu, que tot just acabava de conquerir les seves terres als sotho. Per fer-ho, més que una guerra van tenir lloc diverses razzies per part de tots dos bàndols, i es va aturar amb la retirada momentània dels nguni més enllà del riu Limpopo, al nord. Però a l'est la situació va ser diferent, allà un dels caps, nomenat governador, dels afrikaner va intentar un tracte amb els zulu, que li van garantir un tractat on se'ls concedia part de Natal. Però la fe en els tractes a Sud-àfrica sempre havia estat limitada i el cap zulu no es considerava obligat per un paper. Van matar Piter Retief, el cap, i tota l'escorta, després van atacar els carros i van matar gairebé la totalitat dels colons de la zona. S'ha de dir que la mort de tots ells va ser inusitadament cruel, deixant el record de forma permanent a la consciència *afrikaner*.

La situació a l'est canvia amb l'arribada d'Andries Pretorius amb seixanta homes a cavall armats i un canó. De la resistència es passa a l'ofensiva, aquests homes es creuen en una missió sagrada, amb pregàries comunals i càntics durant els combats. La batalla que seguirà entre els nouvinguts, la resta dels colons que havien sobreviscut a la massacre i els zulu va acabar amb el bateig del riu on va tenir lloc: Blood River. Va ser una victòria total, els *afrikaners* només van perdre cinc homes per milers, segons de Klerk, de baixes zulus.

Però no seran els *afrikaners* ni els seus aliats africans els que destruiran el poder militar zulu, serà irònicament l'exèrcit britànic qui farà possible la supervivència dels afrikaners. La topada serà conseqüència d'un dels problemes que havien fet marxar els colons: el no reconeixement de les fronteres. Múltiples actes de saqueig i l'augment de l'exèrcit zulu, que ja començava a tenir armes de foc, van fer als britànics intentar demostrar la seva força per tal de defensar la colònia. El que segueix és ben conegut, si més no com la derrota més important d'un exèrcit europeu a mans d'un exèrcit africà negre, i va tenir lloc a Isandhlwana el 1878. Aproximadament nou-cents soldats i oficials britànics i vuit-cents auxiliars zulu van ser exterminats, cap

supervivent. Tropes de tot l'Imperi van arribar a Sud-àfrica per lluitar contra els zulu i ho van aconseguir, amb un cost econòmic superior al que costarien les posteriors guerres anglobòers.

Del Gran Trek només es van consolidar dues repúbliques, l'Estat Lliure d'Orange, just al nord de la colònia del Cap, i la República Sud-africana del Transvaal. La colònia de Natal no va poder sobreviure i Orange era molt dèbil militarment i poc poblada; el 1852 es va inclinar per acceptar la sobirania britànica, aconseguint així protecció i estabilitat política. Però no va passar així al Transvaal, on s'havia concentrat l'assentament dels colons. Aquí pretenien conservar la seva independència i el descobriment de diamants a la frontera amb Orange semblava la resposta a les seves pregaries per fer-se econòmicament viables. No va ser així. Els britànics van reclamar per a la colònia del Cap els camps de diamants i els d'Orange els ho van concedir a canvi d'una indemnització. Per als colons de Transvaal això significava que l'Imperi Britànic els tornava a intentar sotmetre.

La viabilitat del Transvaal era ja impossible, després de trenta anys de desgovern, amb l'únic lligam comú dels *commandos* de càstig i *razzia* com a institució comuna i les reunions *volksvergaderins* ("trobades del poble") per a decidir sobre la política exterior. Burgers, un dels caps afrikaners va veure que la única possibilitat de supervivència era seguir el camí d'Orange i acceptar la protecció britànica. Així ho va fer, però els caps militars bòers no ho van admetre i quan una columna anglesa va entrar al Transvaal per evacuar als habitants blancs davant un imminent atac africà es van trobar amb resistència armada. Era la primera guerra anglobòer, l'any el 1879, el resultat va ser el reconeixement de les repúbliques bòer de nou.

Aquesta guerra no era només un conflicte polític, de fet es podria contemplar com l'enfrontament entre dos estats diferents d'evolució d'una mateixa base ètica i religiosa, a la vegada nacionalista. La dels afrikaners correspondria així amb un estat previ de l'Imperialisme britànic, i el seu model polític i econòmic correspondria al de les primeres comunitats puritanes a Nova

Anglaterra. Metafòricament seria com un nen lluitant amb sí mateix però amb deu anys més.

L'Imperi havia globalitzat l'economia d'una manera mai vista fins aleshores, era una època de canvis on el marxisme s'estava consolidant com alternativa, i on els aïllats afrikaners no trobaven el seu lloc. Havien de cercar la seva identitat en un món canviat, com havia passat amb la Confederació als Estats Units feia ben poc. Com aquesta estaven destinats a perdre.

La segona guerra anglobòer també té el seu origen en el descobriment de recursos valuosos, en aquest cas or. Juntament amb la necessitat de connectar l'Imperi des del Caire fins al Cap va forçar el nou enfrontament. El governador de la colònia britànica del Cap, Cecil Rhodes, amb la seva participació majoritària en les societats mineres i la consciència de la necessitat d'interrelacionar tots els territoris colonials va ser el major promotor d'una guerra que es va perllongar del 1898 al 1902.

Era una guerra que no es podia guanyar, per part dels afrikaners, ni perdre, per part dels britànics. Però no era desitjada per cap dels dos bàndols. En qualsevol cas cadascú la va fer a la seva manera, amb càntics i oracions acompanyant els ràpids cops de mà o bé lenta i pesada, però consistentment. La necessitat de guanyar va portar els britànics a inventar un nou concepte en termes militars: els camps de concentració. La idea era que les famílies de grangers no alimentessin als rebels, per això els obligaven a abandonar les granges. Però el fet és que hi van morir moltes persones, la gran majoria dones i nens. No parlem de centenars sinò de milers en una població numèricament no molt nombrosa, i principalment van ser nens, tota una generació. La fam era l'arma, i els traïdors que hi van haver entre els bòers ho eren per alimentar la seva família, i eren molts. Hi ha tot tipus de llegendes al voltant d'aquestes situacions dramàtiques, molt semblants a les epopeies de l'Oest americà just després de la Guerra de Secesió.

La pau es va signar i es va concedir un estatus especial als afrikaners, però la sobirania anglesa sobre els territoris era ja indiscutible, almenys durant

els propers quaranta anys. Però la situació era ja totalment distinta, ja no era viable continuar amb la vida aïllada a les granges, la terra s'havia de repartir i les ciutats, en mans dels anglesos, eren els fars on s'adreçaven els que s'havien quedat sense res.

En aquesta situació el problema no havia canviat, però la consciència nacional afrikaner es va adonar que l'època de les armes havia passat i que només amb el poder polític i econòmic sobreviuria la seva identitat enfront la força dels anglesos. Per aconseguir-ho es van organitzar seguint l'exitós model britànic, però a la seva manera, especialment el model educatiu, que va consistir en respondre als centres públics en anglès amb centres privats que donaven les classes en afrikaans i seguien una ètica "cristiana-nacional".

Al 1904 es funda el partit *Het Volk*, que guanya les eleccions el 1907, i les primeres mesures que prenen són referents a l'educació, fent oficial el bilingüisme a l'escola amb la meitat de les assignatures principals ensenyades en afrikaans i l'altra meitat en anglès. Es tractava de mantenir viva la flama del *eie* (la llengua vernàcula), com a signe d'identitat. Però el problema de la immigració rural afrikaner era molt més rellevant.

A les mines hi va haver vagues perquè es volia abaixar el sou dels obrers qualificats blancs amb l'amenaça de baixar la barrera legal que impossibilitava als negres aconseguir determinats llocs de treball. Hi va haver un aixecament armat aïllat, però la importància d'aquest moment va ser el descobriment d'un proletariat blanc, que es va organitzar en un moviment polític. La competència amb els no-blancs pels mateixos llocs de treball va afegir al moviment polític socialista el seu caràcter nacionalista-racista, però malgrat això va ser possible el pacte amb els laboristes (partit obrer britànic), per aconseguir el triomf a les següents eleccions.

La protecció del proletariat blanc es va fer mitjançant legislació discriminatòria, com la *Mines and Works Act* (1926), que restablí la separació laboral, deixant molts llocs de treball en mans exclusivament blanques. Però el problema era molt important, al voltant del 15% dels afrikaners vivien en la

misèria, més de 300.000 persones, i amb el govern a les seves mans es van crear gran quantitat de serveis públics que els donaven llocs de treball, com ara la policia i els trens, i es van promoure les cooperatives. Però hem de recordar que en aquestes dates hi havia una crisi mundial, i això no posava les coses fàcils pels canvis, ja que la imatge de referència s'havia vist posada en entredit, i el model econòmic era qüestionat.

El nou nacionalisme afrikaner es comença a gestar en aquesta època, en una organització anomenada *Broederbond*, composta per intel·lectuals i dirigida per D.F. Nalan, un ministre de l'Església Reformada Holandesa, que radicalitzava les seves propostes amb la inclusió de noves amenaces que abans no es consideraven ja que es donaven per totalment impossibles. La més important d'elles era la separació de races.

Hi havia un gran ressentiment dels afrikaners envers els anglesos i els negres, no només per haver perdut la guerra i modificat el seu estil de vida, sinó per posar en dubte la seva missió sagrada, el seu destí com a poble escollit, i només un ministre de l'Església calvinista ho podria fer concretar i justificar amb una política discriminatòria. Però aquesta política no es fixava en els individus, essent com era injusta amb el cas particular, sinó en el col·lectiu que es considerava el tot. L'equivalència amb l'Alemanya nazi és prou clara, però aquí la religió hi jugarà un paper que la farà completament diferent.

La segona guerra mundial tindrà fortes conseqüències i repercussions en la societat sudafricana, tant per la influència germànica com per la seva derrota. De la mà d'autors com N. Diedrichs faran del nacionalisme una cosmovisió (*weltanschauung*) des de la qual relacionar-se amb el món, una modificació de la *Instituio* calvinista ajustada al puritanisme anglosaxó que havia conquerit l'economia. Es tracta de la substitució de l'ascetisme aïllant i individualista a l'abstracció de la comunitat com a subjecte històric. De fet el nacionalisme ja ve a ser això, un trasllat de la llibertat individual a la col·lectiva.

Altres autors fonamentaran el pensament de la *Broederbond*, com G. Cronjé i la seva defensa de la preservació de la varietat racial i cultural, lligada

a la Voluntat Divina, d'existència de la diferència. S'anava afiançant així el que després serà la ideologia de l'apartheid, que bàsicament es justifica com a defensa de la supervivència de la raça blanca. La paranoia que hi ha darrera aquest pensament, amb les diferents classificacions i tipologies, portarà a Cronjé a proposar una separació total, també territorial.

La justificació religiosa que necessitaven per tal de presentar aquesta política es va aconseguir a Bloemfontein el 1947, on l'Església Reformada Holandesa va decidir que hi havia suficient base a les Escripures per a la política de desenvolupament separat (apartheid). Amb aquest suport guanyaran les eleccions els partidaris d'aquesta política, el Herenidge i el Partit Afrikaner, l'any 1948.

Les primeres declaracions del nou govern anaven ja clarament definides com a messiàniques, com una expressió del que era correcte i s'havia de fer. Posem com a exemple un discurs de E.G. Jansen, Ministre d'Assumptes Nadius (en traducció lliure):

“Nosaltres, com a blancs, hem estat instruments en el trencament de la vida tribal de desenes de milers de nadius. Els hem robat l'oportunitat de seguir el seu propi desenvolupament. Hem intentat fer homes blancs d'aquells que mai ho podran ser. Permetem que tot tipus d'idees es propaguin entre ells, de forma que les autoritats i tots els blancs apareixen cada vegada més desacreditats davant els seus ulls.”

La supremacia blanca es defensa així com a producte del principis cristians de dret i justícia. Així, totes les nacions de Sud-àfrica haurien de descobrir de nou camí cap a un nou respecte entre elles, això sí amb la raça blanca com a guardiana d'aquest respecte. De fet, aquest tipus de pensament està molt lligat a la tradició calvinista, on créixer en la Gràcia és exercir la Gràcia, és a dir, fer que els escollits es consideren una nació diferent destinada a servir Déu per crear una nova humanitat.

A mode de curiositat, els passatges de l'Esriptura que s'utilitzaran una vegada i una altra per tal de justificar l'apartheid són Gènesi II, Deuteronomi 32:8 i Fets dels Apòstols 17:26. És a dir, la Torre de Babel amb l'ordre de la multiplicitat de llengües i nacions i la separació d'esferes d'autoritat.

El Partit Nacional (NP) va recollir tota l'herència nacionalista *afrikaner* i va utilitzar la popularitat del Partit comunista de Sud-àfrica per tal d'unificar les pors dels blancs del país. El seu triomf a les eleccions de 1948 va suposar l'aplicació de l'apartheid però mai va ser el seu objectiu la total separació territorial entre les nacions sud-africanes. Aquesta era la seva principal contradicció: plantejaven una separació que realment no volien duir a terme per raons merament econòmiques.

Els succesius triomfs electorals del NP van suposar tot un seguit de lleis que intentaven camuflar l'origen racista i discriminatori de l'apartheid. De fet es va voler fer de la norma del Transvaal, on la separació entre blancs i negres era clara, la llei a la resta del país, sense tenir en compte *coloureds* i indis. Les tensions socials que això va provocar entre aquestes minories i entre els mateixos blancs van ser contínues durant tot el temps que es va mantenir el sistema.

Un aspecte important, que ajuda a entendre el manteniment de l'apartheid durant tant de temps, és el fet que l'oposició negra es va anar desplaçant progressivament cap a l'esquerra, fins a ser plenament comunista, almenys en la seva cúpula dirigent. Això és cert tant pel Congrés Nacional Africà (ANC), com pel Congrés Panafricà (PAC). L'element religiós que hagués pogut tenir algun paper en la reconciliació o almenys en les polítiques d'igualtat estava d'aquesta manera gairebé exclós. Només els negres anglicans podien tendir ponts, però la història va demostrar que el seu poder era molt limitat, malgrat que la premsa internacional els convertís en estrelles mediàtiques, com és el cas de Desmond Tutu.

L'Església Reformada Holandesa va recolçar el NP en la seva política general d'apartheid, malgrat casos aïllats que van ser disciplinats per la

jerarquia. Això no és gaire sorprenent si considerem que aquesta política, en la seva lletra si no en el seu esperit, anunciava la separació de les nacions per tal que cadascuna pogués seguir el seu propi camí, en consonància amb el principi calvinista de predestinació. El fet que els pobles bantús estiguessin menys preparats social, econòmic i políticament per afrontar els reptes del món modern exigia la tutela del govern blanc per un període de temps limitat. Mentrestant se'ls donava llibertat en matèria d'educació i organització dins els termes de les reserves, que en aquest país es van dir bantustans.

El que pretenia la política real de l'apartheid era crear bosses de mà d'obra negra que anessin a treballar a les fàbriques blanques properes i després retornessin al bantustà. Però qualsevol cop d'ull a la fragmentació d'aquests territoris permet veure que era un objectiu impossible. Malgrat l'evidència els blancs no volien cedir un sòl pam de la "terra promesa" i el resultat van ser poblats de barraques als afores de les grans ciutats.

La persecució dels comunistes del ANC els va portar a l'exili o a la presó, com a Nelson Mandela, alhora que els va fer adquirir molts dels elements que caracteritzaven els primers moviments nacionalistes *afrikaners*, com ara l'existència d'un nucli secret, el racisme i tribalisme i l'existència objectiva d'una situació de sotmetiment. Però a diferència d'ells, l'ANC va anar sempre a remolc dels aconteixements, no tenien cap programa de govern propi, estaven minats de traïdors i delators i estaven condemnats a l'extinció fins que a començaments de la dècada dels vuitanta es van produir aixecaments estudiantils a Soweto.

Les causes dels aixecaments els explicarem al següent apartat, però el que és significatiu és que va suposar que tota una generació de negres quedés sense educació formal. Així, quan el president De Klerk va anunciar la fi de l'apartheid i la llibertat dels presos del ANC al 1990, hi havia una generació educada exclusivament en la lluita política, però sense preparació per aixecar un país des del govern.

Les similituds amb el nacionalisme bòer existeixen però el fet que la fe d'aquests estigués en el cristianisme en la seva vessant calvinista i la dels altres en el comunisme els fa diametralment diferents. Però no deixa de sorprendre que en tots dos casos es vegi un desfassament respecte a la política internacional: el nacionalisme-socialista del NP arriba després de la Segona Guerra Mundial i el comunisme del ANC després de la caiguda del Mur de Berlin.

L'educació a la Sud-àfrica de l'apartheid

En aquest capítol mostrarem com la separació de les diferents ètnies que componen la població del país es tracta d'explicar en termes històrics, com a fruit inevitable i desitjable per a un procés ordenat d'adquisició de drets en funció de la "maduresa" de les diferents races en el context africà.

Seguirem l'anàlisi que fa Elizabeth Dean a *Una historia en blanco y negro: análisis de los manuales escolares en Suráfrica*, bàsicament pel que fa als manuals per a blancs i concretament a la seva visió de la història del país, que també és l'aspecte que més contempla aquest llibre. La legitimació de la presència blanca es troba, segons aquestes fonts, en el fet que no van prendre la terra per la força a la població autòctona, sinó que van ocupar terres buides com a fruit de l'època de guerres tribals que van precedir el Gran Trek, situació que ja hem comentat en el capítol anterior.

Per a una millor comprensió de la separació educativa en termes racials es fa necessari seguir la tipologia establerta en les successives modificacions legislatives de l'apartheid, així com d'altres de més concretes que permeten acomodar ètnies abans separades en grups més amplis. Són les següents:

- Africà: població negra autòctona africana.
- Afrikaner: població blanca de Sud-àfrica descendent de calvinistes holandesos, alemanys i francesos. També se'ls anomena bòer.
- Asiàtic: població procedent de l'Índia arribats a Sud-àfrica al segle XIX, també inclou als xinesos.
- Bantú: sinònim d'africà, però restringit als grups que parlen llengües d'aquest grup, la majoria a Sud-àfrica.
- Coloured: mestissos, de qualsevol barreja, especialment malaisis.

L'educació des de l'arribada al poder dels nacionalistes després de la Segona Guerra Mundial es converteix especialment en la clau amb la que

intenten consolidar un nou tipus d'Estat fonamentat en la total separació de les nacions que componen la població sud-africana. Per aconseguir-ho van dividir el territori en quatre províncies blanques: El Cap, Orange, Natal i Transvaal. Per ser conseqüents van crear una mena de reserves anomenades "terres natives", on s'havia de concentrar a la població africana, com ara Transkei, Bophutatswana, Venda i Ciskei.

Malgrat aquesta ficció la veritat és que la població africana seguia distribuïda per tot el territori almenys en una proporció del 50%, però així els impedien assentar-se permanentment, aconseguint la mà d'obra però impedit-los crear una infraestructura duradora. Amb un sistema de passis es controlava als africans a les províncies blanques i estaven subjectes a la repatriació en qualsevol moment. Pel que fa als asiàtics i als coloured, se'ls va voler concentrar en zones concretes però no tenien territori propi, sí en canvi un sistema educatiu diferenciat.

Ja hem comentat més amunt que el sistema educatiu abans de l'arribada dels anglesos no era prou consistent i en molts casos ni existia, amb la Bíblia n'hi havia prou, però amb les necessitats de treballadors preparats amb la qual es van haver d'enfrontar després de la segona guerra anglobòer aquest va passar a un primer pla. La instrucció en afrikaans i anglès es va anar imposant amb els successius governs nacionalistes, almenys entre la població blanca.

Les dades que contempla l'estudi que seguim són de finals dels anys setanta i principis dels vuitanta, queden doncs una mica lluny en el temps, però il·lustren prou bé el punt àlgid de l'apartheid, abans de la caiguda del comunisme. És per aquest motiu que fem una exposició de l'aplicació d'una teologia justificativa d'un sistema polític que estava dominat per partits que es declaraven cristians. Veurem com les diferències educatives no estaven destinades a equilibrar la situació social del país, sinó a mantenir i justificar les diferències com a necessàries i fruit de la història.

L'educació per a blancs era obligatòria dels set fins als setze anys. L'educació per a negres no era obligatòria però es va anar generalitzant en el

tram de primària. Es va implantar per substituir la influència de les missions religioses, que es considerava que eren influències nocives, massa liberals. En la primària l'educació era bilingüe anglès-llengua pròpia, ja fos aquesta afrikaans, xhosa, hindi o qualsevol altra; en la secundària la llengua vehicular era l'anglès amb la pròpia com a assignatura.

L'educació dels coloured era pràcticament idèntica a la dels blancs, tot i els reiterats intents de separar-los, però el fet que estiguessin barrejats inextricablement i des de feia moltes generacions a les zones de la província del Cap va fer-ho molt difícil i sovint obtenien el recolçament de la població blanca. L'educació dels indis era molt semblant a la dels blancs però amb l'anglès com a llengua vehicular i l'afrikaans com a obligatòria.

Més enllà d'una primera diferenciació per l'idioma i el nivell d'estudis que aconsegueixen els diferents grups el que centra l'interès en el sistema educatiu és la distribució i contingut del temari d'història. La història universal és bàsicament l'europea i la sud-africana comença amb l'arribada dels europeus i es centra en els processos polítics que menen cap a la independència. A l'últim any de secundària el temari es centra en la descolonització i en el comunisme.

Respecte a la manipulació o interpretació esbiaixada de la història en els manuals per a blancs n'hi ha múltiples exemples, d'acord amb l'estudi d'Elizabeth Dean, com ara que la igualtat racial fos causa del gran Trek, que no és en si fals però sí incomplet. De fet, el que es busca, com en qualsevol sistema polític que controli el sistema educatiu, és a dir tots, és justificar el règim present amb paral·lelismes amb el passat. I sempre se'n troben.

En un sistema que es diu just i respectuós amb la identitat dels pobles que componen la població del país el manteniment del sentiment de pertinença a un determinat grup és fonamental. Així es recorda als afrikaners que els seus avantpassats es comparaven a si mateixos amb l'antic Israel i que tenien una missió a la nova terra promesa. Aquí els manuals escullen la de fer una tasca civilitzadora, que és més que qüestionable, però en si el sentit de poble escollit

és una constant a la comunitat afrikaner, igual que en qualsevol altre grup calvinista que hagi aconseguit reeixiren el seu desig de sobirania política.

En els manuals per a negres hi ha un fragment que és especialment rellevant pel que té de justificació (Dean, p.107):

“Los cazadores, los comerciantes y los granjeros blancos tuvieron también su influencia, que en parte fue positiva, como adoptar los métodos occidentales para la granja, la ropa y la comida, pero hubo también influencias negativas en el estilo de vida del hombre negro:

- una destribalización que les privó de una identidad;
- una decadencia moral, como consecuencia de la bebida y por la quiebra de la vida familiar, debida al trabajo como obreros en migración;
- el olvido de sus propias industrias domésticas;
- el hábito del tabaco, que se hizo común.

Estas influencias más negativas han estimulado en la actualidad un fuerte sentimiento nacional. A su vez ha derivado en un despertar de la conciencia negra y en una vuelta a los valores tradicionales.”

Es tractava d'aconseguir que els africans volguessin l'apartheid tant com els blancs, dient-los que no havien d'aspirar a les mateixes coses perquè el seu desenvolupament era diferent. Sobretot es pretenia legitimar la situació política del moment, tant com seguir la trajectòria cap a una Sud-àfrica federada entre nacions diferents racialment i territorial. La segregació racial esdevé així una constant en els manuals escolars, considerant-la la norma en les relacions sud-africanes al llarg de la història i que per tant els era característic i no necessàriament dolent ni injust. Per prevenir als africans de les ingerències foranies els recorden que només els blancs que tenen contacte continuat amb no-blancs tenien consciència dels problemes que es generen i que, per tant, les receptes dels intel·lectuals europeus no respondrien mai a una situació que els era desconeguda.

Pel que fa a la història contemporània l'enfocament del sistema educatiu és establir paral·lelismes amb la situació nacional. Així, es fa especial èmfasi en la manca de maduresa dels dirigents dels nous estats africans, que no entenien el concepte de democràcia occidental, ja que tant l'oposició com el govern s'organitzaven en referència a l'ètnia amb la consegüent desestabilització quan s'alterava el partit en el govern. S'ha de dir que aquesta alternança en el poder no era per mitjans democràtics, la norma eren els cops d'Estat per part dels militars i la imposició del partit únic.

És l'estat de desenvolupament el que interessa reflectir en l'explicació de la història africana postcolonial. Així es pretenia que els africans de Sud-àfrica tinguessin paciència fins haver arribat a la maduresa suficient per portar un bon govern en contraposició a les expulsions massives, els conflictes interètnics i el saqueig sistemàtic dels Estats sorgits a Àfrica. També hi ha una explicació del perquè de l'acceptació del socialisme a Àfrica, explicat en funció de la contraposició a les antigues potències colonials tant com a la possibilitat de rebre inversions per tal de desenvolupar el país i sense haver d'endeutar-se més del que ja estaven.

Si ens atenem a les conclusions de l'informe d'Elizabeth Dean per a la UNESCO podem enumerar algunes de les característiques del sistema educatiu sud-africà:

1. Etnocentrisme: punt de vista blanc.
2. Nacionalisme: tema principal en la història d'Europa i de Sud-àfrica.
3. El passat com a referent per al futur, sobretot pel que fa a les divisions racials.
4. Anticomunisme.
5. Èmfasi en la diferència de desenvolupament econòmic i social entre blancs i no-blancs.

L'aspecte religiós és deixat de banda en aquest estudi dels anys vuitanta, això ja és en sí mateix significatiu donat el gran número d'escoles de caire confessional que hi ha a Sud-àfrica. El que analitza és sobretot l'escola

pública, i la recerca està condicionada des del seu plantejament per fer veure els mals del sistema de l'apartheid, que permet veure les deficiències del sistema però no el seu origen, que hem provat de mostrar en el capítol anterior.

El que sembla prou clar és que es va voler prioritzar la formació dels blancs per tal que mantinguessin la supremacia laboral, no amb lleis específiques sinó amb una major formació. Es veu així la falsedat del principi de desenvolupament separat, perquè es prima el manteniment de la diferència com a mètode sistemàtic per mantenir els privilegis del grup dominant, que de fet no és res més que la pràctica habitual del grup governant, diferenciat de manera molt clara a Sud-àfrica pel color de la pell.

La llei d'educació pels bantús (1953) emfatitzava l'ensenyament encaminat als oficis més manuals i pitjor pagats, ja que no es volia donar expectatives massa altes per a la població negra. Tot i així hi havia universitats per negres als bantustans, malgrat que el nivell acadèmic era molt baix excepte la Universitat de Medicina de Natal. D'aquesta facultat van sortir la major part dels activistes dirigents del ANC, però això va ser als anys 60 i 70.

Als anys 80 la situació va canviar radicalment. El punt d'inici de la crisi de l'educació pels negres va ser la imposició des del govern d'impartir l'afrikaans com a llengua obligatòria als seus plans d'ensenyament. Això va portar als estudiants de les escoles a manifestar-se en contra i la resposta a aquesta crida va ser tan contundent i massiva que quan el govern va cedir donant a escollir entre l'anglès o l'afrikaans el fenomen s'havia fet massa fort. El que es qüestionava era el mateix sistema educatiu.

Com als Estats Units als anys 70, els negres van cremar les seves pròpies escoles. Recolçats per la cúpula a l'exili del ANC van seguir el lema "llibertat ara, educació després". Els estudiants que volien anar a l'escola eren perseguits i intimidats i molts dels mestres es mostraven d'acord amb la revolta. El fet era que la situació política era crítica a tots els nivells educatius, no només a l'escola, també als instituts politècnics i a les universitats. Els indis i els *coloured* també protestaven per la reforma constitucional que els privava

encara de més drets i a això es va sumar l'inici d'una llarga sequera, tan habitual al país, que es va fer més palesa als bantustans, que estaven superpoblats i sobreexplotats.

Amb una crisi econòmica, condicions polítiques i socials inestables i les escoles cremades qualsevol llei d'educació era només paper mullat. Es pot dir que durant la dècada dels 80 i la primera meitat dels 90 no hi va haver una educació formal massiva pels negres a Sud-àfrica. Les conseqüències d'això es faran notar tan bon punt el Partit Nacional abandoni el poder i legalitzi el ANC. La substitució massiva de funcionaris blancs mitjançant les jubilacions i introduint negres no suficientment preparats portarà al colapse de les administracions públiques. Es contractaran negres d'altres països abans que blancs sud-africans que, mancats de feina adequada al seu nivell formatiu marxaran del país. Es calcula que a finals dels anys 90 hi havia 300.000 als voltants de Londres.

Amb el govern del ANC la politització de l'educació va girar 180 graus, es va incentivar als mestres blancs a abandonar els seus llocs de treball, fins i tot als que els havien recolzat abans de la seva arribada al poder. Es va fer impossible ser rector si no es tenia el color de pell adequat. Una cosa era la llei i una altra la seva aplicació.

Sense la base ideològica comunista que els havia mantingut com a partit durant la seva trajectòria política abans d'arribar al govern, el ANC es va guiar pel principi de mantenir el poder i per fer-ho van prendre mesures populistes que rebutjaven tot el que provenia dels blancs, incloses les medicines pel SIDA, una pandèmia al país deguda en gran mesura a la indiferència del govern de Mbeki, el successor de Mandela. L'educació no és una excepció.

El capitalisme calvinista

En aquest darrer capítol volem mostrar la contaminació del calvinisme pur que mostràvem al començament per la corrupció del puritanisme anglosaxó i el seu autososteniment fonamentat en l'èxit econòmic. Encara que de fet no hauríem de dir ni contaminació ni corrupció perquè a les *Institutio*, el llibre de Calví sobre la societat mundana i la seva estructuració, ja hi era present la possibilitat de canvi per adaptar-se al moment econòmic. Però el canvi de model econòmic sí que comporta una transformació social i és en aquest sentit que podem parlar en aquests termes.

Com ja hem comentat, els afrikaner es regien pel codi moral de la VOC, que al seu temps utilitzava les conclusions a què es va arribar al Sínode de Dort, al segle XVII. Com a rèplica de l'obra agustiniana, Calví, com a predestinat a la salvació feia especial èmfasi en la humilitat, alhora que creia en el mal com a naturalesa intrínseca de l'home deixat al seu lliure arbitri, només en la fe l'home pot ser bo. Pel que aquí ens afecta, això vol dir que la raó ha de guiar l'home quan és conscient que els homes als qui es deu obediència actuen en contra de la Voluntat Divina. Hi ha doncs el dret a la rebel·lió.

Els béns materials són per a Calví el senyal de la Gràcia de Déu, però la riquesa en sí mateixa no és senyal de mèrit. És una clara contradicció que farà que moltes sectes interpretin distintament aquest precepte, perquè es veu als pobres com a víctimes del pecat, potser no d'ells mateixos però sí de la comunitat. Recordem aquí la reacció de la nació afrikaner quan es va haver d'enfrontar al problema dels blancs pobres després de la segona guerra anglobòer.

Però el calvinisme clàssic ja ha estat prou descrit en el primer capítol, el que ara ens interessa és una altra versió del mateix que comença a les colònies nord-americanes després d'haver fugit de la repressió a Anglaterra: els puritans. Recordem breument el període del seu sorgiment als segles XVI i

XVII, amb la Revolució que va portar a la decapitació del rei i a la proclamació de Cromwell com a dictador, amb la posterior Restauració i el trasllat dels puritans cap a Nord-amèrica.

La Reforma va arribar a Anglaterra com a imposició des del poder reial, de mans d'Enric VIII, però la renovació religiosa prové dels calvinistes procedents de les Províncies Unides i d'Escòcia. En qualsevol cas la Reforma té en la seva vessant anglesa dues formes d'actuació, una d'enfocada cap a la llibertat mitjançant canvis sociopolítics i l'altra cap a un individualisme sotmès únicament a Déu. En realitat es tracta del mateix: permetre a cada persona que cerqui la manera d'obeir Déu d'acord amb la seva consciència.

El component de reforma social els manca als *afrikaner*, que en un principi actuen únicament dins la comunitat dels fidels, però que amb l'arribada dels anglesos troben una raó alhora que la inspiració per actuar en el món polític. Són la causa del canvi nacionalista alhora que econòmic, perquè els integren en el sistema comercial de l'Imperi.

El mirall en què es reflecteixen els *afrikaner* després de les guerres napoleòniques és el dels Estats Units, als quals es senten propers, però el que veuen allà en termes religiosos és molt diferent de la versió preil·lustrada que els guiava a ells. El sentiment de predestinació, d'elecció, ha passat en aquest país del destí individual al de la nació. De fet s'ha creat una religió secular que trobarà el seu millor vehicle en la filosofia pragmatista, que definirà William James al tombant dels segles XIX i XX però que ja venia apuntada per Benjamin Franklin.

El fet que els *afrikaner* adquirissin la consciència nacional davant l'imperialisme i la dominació i explotació capitalista de mans foranies els va fer ser molt contraris a admetre inicialment els canvis econòmics que havia produït l'ètica protestant en la producció industrial. Ells formaven part d'una cultura econòmica basada en l'agricultura i que no anava gaire més enllà de la subsistència. Per això no van adoptar els canvis de mentalitat necessaris per al

nou món fins a la derrota a la segona guerra anglobóer, tot i que n'havien vist els portaestandarts, especialment encarnats en Cecil Rhodes.

Cecil Rhodes és una figura fonamental en el canvi de mentalitat econòmica dels afrikaner tot i que era un britànic en tot el sentit de la paraula durant l'Imperi. Va arribar molt jove a Sud-àfrica i hi va fer fortuna, fins al punt de tenir gairebé el monopoli sobre els diamants, però era la seva visió de l'estructura de l'Imperi, amb el projecte del ferrocarril des del Caire fins al Cap, el que el dota de transcendència. Va fer de Sud-àfrica el seu país i va ser governador del Cap, però va ser com a pol oposat que va tenir importància per als *afrikaner*.

Amb l'arribada al poder dels nacionalistes després de la Segona Guerra Mundial els problemes econòmics es van enfocar racialment. Es va fer així per mantenir la unitat del "poble escollit" davant la situació dels blancs en competència pels llocs de treball no qualificats amb els negres. El fet que el poder econòmic residís a les ciutats i aquestes estiguessin controlades pels britànics va fer que el poder polític intentés introduir els *afrikaner* a aquest control mitjançant tècniques intervencionistes en el mercat. Dins d'aquestes mesures pot incloure's l'apartheid com a segregació laboral.

El poder. Aquest era i és el desig de qualsevol comunitat en conflicte amb altres. Però per a la mentalitat calvinista-puritana això no és acceptable en si mateix. El poder pel poder és idolatria, però es pot fer acceptable si es veu com un mitjà per a aconseguir transformacions socials, principalment en nom de la gran abstracció que és la llibertat.

Una vegada aconseguit el poder polític el pas següent era el poder econòmic per mantenir-lo i poder aconseguir realment aplicar les polítiques que es desitjaven. Després de la segona guerra mundial es va provar amb un moviment associacionista de cooperatives promogudes pel govern, però anys després encara no donava fruits, i no semblava que anés a fer-ho. Hi havia hagut un error d'enfocament que, malgrat totes les topades amb el capitalisme britànic, encara no havien assumit: el caràcter global del capitalisme.

L'*afrikaner* arribat a la ciutat vol poder per estar en peu d'igualtat amb el britànic i, d'acord amb la mentalitat calvinista, el racionalisme és el motor del seu pensament. Veu com es fan els diners sense tenir consideració de grup. El motor original de la política sud-africana, canviar la situació dels blancs pobres, canvia quan la situació es redreça mitjançant les diferents polítiques d'ocupació del govern. Amb una situació més estable el que es fa és guanyar diners, s'han integrat completament en el sistema capitalista, i l'ajuda cap als afrikaners s'ha diluït de la mateixa manera que va passar amb l'Imperi britànic i les seves obres públiques o la beneficiència dels adinerats americans. S'ha perdut el component d'obligació moral per integrar-se en una maquinària que s'autoalimenta.

L'aïllament que va portar a la identitat nacional, a la creació de l'Estat i a les polítiques socials en favor del grup dominant es difuminen davant el capital. L'*Afrikaans Handelsinstitut* és l'escola dels nous empresaris del país. Durant vint anys formaran una classe de dirigents que miraran pel progrés de la comunitat, però amb l'augment dels èxits entren les possibilitats d'expansió i amb elles altres necessitats. La comunitat que els havia format queda en un segon pla. El to purità de les lliçons apreses, amb l'èmfasi en el deure cap al treball per sí mateix, no pels beneficis, deixa pas a la cultura de la banalitat.

L'economia va ser sempre el punt feble del programa del Partit Nacional pel país. Tot el projecte de l'apartheid es fonamentava en la separació racial, però es pretenia continuar utilitzant la mà d'obra negra sense que aquesta tingués cap dret polític a la terra dels blancs. La idea inicial era formar agrupaments territorials dels negres d'acord amb les seves tribus, ja fossin xhosa al Transkei i al Ciskei o zulús a Kwazulu. Però això requeria que aquests territoris fossin viables econòmicament i política, que a la seva vegada exigia grans quantitats de capital en una societat on la capacitat financera mai no ha estat gaire gran, requerint sempre de capital forani per explotar les seves riqueses en l'escala adequada.

Però òbviamment aquest projecte no es va realitzar. Les raons són moltes i potser la realitat va ser la major, però el gran augment de la població negra i la seva resistència al desallotjament no hi va contribuir. Sembla que només l'amenaça del comunisme fa que el règim es perllongui més enllà dels anys 60 i tan aviat com es fa evident que un govern comunista no serà acceptat pel món occidental el sistema s'autodesmunta.

Semblances amb els Estats Units: una aproximació

La colonització de Sud-àfrica comença al 1652, en un moment en que els holandesos també tenien colònies a Amèrica del Nord, com ara Manhattan o New Jersey. No eren colònies de poblament, sinó estacions comercials per protegir els interessos de companyies mercantils, amb governadors nomenats per aquestes però sota tutela de l'Estat on estaven radicades. Aquest sistema també era compartit amb altres potències colonials a Amèrica, però allà hi va haver dues diferències fonamentals: estava menys poblada i estava més a prop.

Aquests dos trets diferencials inicials faran que la immigració europea sigui molt més gran, de fet gairebé ni es pot comparar, i a més serà d'un altre tipus, sobretot en el seu període de formació estarà composta per refugiats religiosos de les més radicals esglésies reformades. Aquests colons procedeixen d'una postura teològica diferent de la ja assentada Església Reformada Holandesa. Els membres d'aquesta aspiren a la perfecció individual que els porta a la certesa de la salvació, són fonamentalment individualistes i no els agrada delegar el seu poder polític tret de que s'hagin de prendre grans decisions que afectin a la comunitat. En aquests casos s'ajunten durant diversos dies fins a arribar a una decisió.

En canvi els puritans de Nova Anglaterra aspiren a crear tota una nova comunitat fonamentada en principis ètics i polítics que consideren llibertat i democràcia com a objectius abastables per la comunitat si es dota d'òrgans de representació permanents que facin possible una estructura social estable. La construcció d'una xarxa d'organitzacions civils al voltant de les esglésies locals donarà una cohesió i una consciència de les possibilitats que els confereix la seva unió que no és present a les granges aïllades al *Velt* sud-africà.

Veiem que des de bon començament el nord dels futurs Estats Units es diferencia estructuralment de la llunyana colònia del Cap. Però al sud sí que existeixen similituds que perviuran durant algunes dècades. L'establiment dels europeus des de les Carolines fins a la Florida segueix uns patrons radicalment diferents als del nord del continent. La propietat de la terra està en mans de grans terratinents que l'exploten mitjançant esclaus africans. A la colònia del Cap hi ha menys terratinents, però les granges s'exploten igualment amb mà d'obra esclava procedent de Madagascar i les Índies Orientals principalment. La fam de terra és comuna a tots dos plantejaments econòmics i es poden fer realitat en terrenys poc poblats, però els seus límits existeixen i seran Texas pels americans i el riu Great Fish pels africans.

Si bé considerem que hi ha un desfasament entre la realitat sud-africana i la d'Occident considerat globalment, en el cas de la comparació amb els Estats Units podríem fer la consideració inversa. Estem parlant de l'enfrontament amb una potència industrial, almenys en el seu primer moment. Això és conseqüència de la prohibició de l'esclavitud als territoris britànics al 1833, que serà causa fonamental en l'evacuació dels territoris de la colònia del Cap per trobar noves terres més enllà del riu Orange. Així es va aconseguir evitar el conflicte armat amb Anglaterra almenys fins el 1899.

Pensem ara un moment en la Guerra de Secesió Americana, on la Confederació es considera defensora d'uns valors morals i ètics superiors, amb una economia basada en l'agricultura, i enfrontada amb els Estats Units que representen el nord industrialitzat i de mentalitat més deslligada del puritanisme originari i cada cop més obligada per les necessitats del capitalisme. L'analogia amb les repúbliques bòers i l'Imperi Britànic són clares en l'enfrontament armat que arribarà poc més de trenta anys després.

Tant la Confederació com les repúbliques bòers seran derrotats militarment, tot i que es recuperaran políticament als pocs anys de la desfeta, controlant molts dels aspectes de govern del seu territori fins a la fi de la Segona Guerra Mundial. Recordem que la segregació racial era norma als estats del sud dels Estats Units fins als anys seixanta del segle XX, tot i la pressió del nord. Igualment ocorria a Sud-àfrica, però amb un increment de la tensió que es corresponia amb la sensació d'amenaça que va seguir a la descolonització de la Índia primer i de les colònies asiàtiques després, marcant una tendència que deixava clar a començaments dels anys cinquanta que la d'Àfrica no trigaria a arribar.

Un altre factor en comú a mitjans del segle XX entre el sud dels Estats Units i Sud-àfrica era el temor davant l'amenaça comunista. Era moneda comú que moltes organitzacions pels drets civils estaven infiltrades per comunistes i la paranoia que això comportava va fer que les organitzacions cristianes i les esglésies fessin un moviment cap als òrgans de govern per tal de reforçar un front comú. La intolerància i la radicalitat van ser norma en aquest període i fins als anys vuitanta, quan el comunisme va començar a donar senyals de feblesa.

Conclusions

Començarem aquest últim capítol recapitulant les hipòtesis que vam proposar a l'inici del treball de recerca i que guiaven el nostre interès envers l'anàlisi de la realitat sud-africana en el seu component religiós calvinista:

- El calvinisme com a religió excoent
- Comparació amb els Estats Units
- El poble escollit i la terra promesa
- L'apartheid com a conseqüència de la guerra anglobòer

Igualment enumerarem els objectius incials de la recerca, que servien de fons i font a les hipòtesis enumerades:

- Comparar les diferents evolucions dels grups socials del país i la seva religió
- Causes del nacionalisme *afrikaner*
- Causes de l'apartheid
- Evolució del calvinisme originari, de la secta a l'Església

D'acord amb les idees teològiques de les esglésies reformades tal i com les va concebre Calví, l'home és cridat a la salvació sense cap intervenció humana, és la predestinació com a senyal de la voluntat divina. Si una persona està destinada a salvar-se i unir-se a l'església ho serà, cap acció externa li ho impedirà. Per això el proselitisme no forma part de la naturalesa original del calvinisme i la versió que va arribar a la colònia del Cap seguia en gran mesura aquests plantejaments.

Conseqüència d'això serà la no evangelització dels nadius per part dels colons. Els intents en aquest sentit vindran de mans d'anglicans i luterans, però sempre amb poc èxit. Un d'aquests pastors anglicans farà un informe sobre el robatori de bestiar propietat dels nadius per part dels colons holandesos, invocant la justícia i la igualtat davant el govern imperial per tal d'evitar aquests

abusos. Li van donar la raó i no es van tenir en consideració les rèpliques bòers en el sentit de que responien a robatoris anteriors i que era la no existència d'una frontera definida el que els col·locava en aquesta situació. En qualsevol cas la seva mala fama ja estava fermament establerta en les autoritats angleses, i les relacions amb l'Església anglicana i les seves afirmacions d'igualtat amb els negres els va acabar de distanciar més de qualsevol incorporació als moviments protestants occidentals del moment (principis del segle XIX).

L'exposició que hem fet respecte al fet religiós retrata aquesta desvinculació amb les esglésies protestants i reformades fins al Gran Trek, quan es comencen a formar pastors a Holanda. Tot i així, la independència dels calvinistes bòers ja estava fixada per dècades d'aïllament a les granjes, on la sensació de recrear els moviments del poble jueu després d'abandonar Egipte era una constant.

El moment decisiu i la consagració d'aquesta sensació de poble escollit és la victòria a Blood River. No es tracta només de la victòria militar sinó del sentit de superioritat moral que els dóna dret a ocupar una terra que els ha estat promesa. Això es comprén millor si es pensa en els antecedents dels zulús en aquest terreny, amb pactes incomplets, matances especialment cruels i amb la guerra com a estil de vida, però no una guerra destinada a guanyar territori, sinó a saquejar. El fet que no morís cap blanc en aquesta batalla i entre 3000 i 5000 zulús i a més considerant que era un *commando* de voluntaris, no un exèrcit regular, és en qualsevol cas una situació excepcional.

Pel que fa a la comparació amb els Estats Units hem trobat que era un tema massa ampli com per fer-ne res més que una aproximació, ja que ens desviava de la perspectiva religiosa que ens ocupava. Tot i així, la possibilitat de que el model econòmic del sud dels Estats Units ofereixi alguna vinculació amb el del Cap podria ser una senyal de certa convergència ètica derivada de la confesió religiosa. Però això hauria implicat un estudi de les diferents sectes cristianes de l'anomenat Cinturó de la Bíblia, amb esglésies bàsicament

baptistes que deriven dels anomenats Grans Despertars, que no tenen equivalència a Sud-àfrica.

Per aquest motiu hem dubtat a l'hora de fer-ne un capítol integrat dins el treball o fer-ne només un annex, com a curiositat i guia per a altres plantejaments. Finalment l'inclouem dins el cos d'aquest anàlisi pel que té de punter cap a altres capítols, sobretot en el tema econòmic i de connexió amb el confrontament entre societat agrària i industrial, més que no pas en el seu aspecte confessional, tot i que és important.

Un concepte que té una gran relació amb el sentiment de poble escollit és el de la terra promesa. Semblen inseparables i fet ho són, ja des de la promesa inicial de Déu a Abran, a Gènesi capítol 12 versicle primer: "Jahvé va dir a Abran: "Vés-te'n de la teva terra, de la teva pàtria i de la casa del teu pare a la terra que jo et mostraré.". Ho tornem a trobar a Èxode i és una constant a la història del poble d'Israel, l'ocupació de la terra promesa és la recompensa per seguir la voluntat divina, l'abandó d'aquesta porta com a conseqüència l'exili.

El sentiment d'identificació amb el primer Israel és clar d'ençà del Gran Trek, tal i com es pot llegir al "Manifesto", però l'individualisme exagerat i la manca d'una estructura que comportava va fer sempre de l'ocupació una forma temporal. Molts bòers eren conscients d'això, i un grup d'ells va iniciar un llarg periple del desert de l'actual Namíbia per tal de trobar un lloc on establir-se definitivament. Es van anomenar els Thirsttrekkers i van estar voltant durant molts anys fins arribar a un oasi a prop de cap lloc però més aviat cap a Angola. En qualsevol cas és significatiu que fins i tot després de la creació de les repúbliques bòers no hi hagués cap tipus de govern en el sentit occidental del terme. Hi havia líders, formats principalment en els *commandos*, però no un sistema institucional en consonància amb la creença de guiar la vida de la comunitat per la Bíblia, seguint els exemples dels patriarques.

Una hipòtesi que ens vam plantejar feia referència a l'apartheid com a conseqüència de la guerra anglobòer. Aquest judici s'ha confirmat en part pel fet

que la destrucció de l'economia agrària va empènyer als *afrikaner* cap a les ciutats, que fins aleshores eren fonamentalment bases d'assentament britàniques. Allà es van trobar amb grans dificultats per trobar feina, ja que ni parlaven el mateix idioma ni estaven preparats per a realitzar les tasques millor pagades. Es veien obligats a competir amb els negres pels mateixos llocs de treball i partien amb desavantatge perquè havien de mantenir una posició social més elevada que ells.

El problema dels blancs pobres va ser una de les causes principals de l'arribada al poder del Partit Nacional, però és ben cert que l'origen d'aquesta situació va ser la guerra prèvia. En el sentit que la guerra tenia el seu origen en les necessitats del capital per controlar recursos valiosos, com ara les mines d'or i diamants, es podria dir que la causa primera era el triomf del món industrial i capitalista sobre el tradicionalisme agrari. Per tant la hipòtesi es veu confirmada parcialment, però esdevé incompleta.

Podem dir, doncs, que totes les hipòtesis de treball han estat confirmades total o parcialment, però s'ha de tenir en compte que, d'acord amb el mètode comparatiu que hem utilitzat les conclusions no estableixen relacions causals, tan sols indiquen la possibilitat que una explicació fonamentada en la religió com a eix vertebrador trobi el seu lloc entre altres variables igualment claus per tal de formar un marc complet que ens permeti veure la història d'un grup nacional dins l'actual estat sud-africà.

La pèrdua progressiva d'identificació dels *afrikaner* amb una missió sagrada ha seguit el mateix procés que a la resta de països protestants d'esglésies reformades. Si bé un nucli roman fidel a les estrictes normes ètiques i religioses dels inicis, la major part s'han anat incorporant a la lògica del mercat a mesura que augmentava la riquesa i es relacionaven amb països occidentals de forma continuada. La pèrdua de confiança en l'Església Reformada Holandesa, que es va plegar com a institució a les demandes dels diferents governs apartheid, va allunyar a molts dels fidels, especialment als *coloured*, que van veure com se'ls considerava com a creients de segona per la jerarquia eclesial.

El que no ens esperàvem de bon començament era la total identificació de l'evolució del calvinisme dins la lògica capitalista tal i com la descriu Max Weber en la seva *Ètica protestant*. La certesa de la seva anàlisi com a explicació de l'evolució del sentiment religiós després de les primeres generacions que aconseguen l'èxit econòmic és una prova irrefutable de la validesa de les seves propostes. El fet que la seva obra fos escrita a començaments del segle XX li dóna a més el to profètic de caiguda que els *afrikaner* no van poder evitar. El pas de la secta a l'església seria un dels símptomes més significatius d'aquesta pèrdua de la identitat com a poble escollit amb una missió sagrada. La institucionalització de tota una sèrie de mesures repressores, amb una prolixitat abrumadora, van anar escanyant un Estat que només es percebia com a eina per mantenir una posició de privilegi insostenible.

Una vegada al poder el Partit Nacional, al 1948, l'objectiu era rescatar als *afrikaner* pobres de la misèria, tot establint llocs de treball reservats per blancs, però també formant-los i facilitant eines com les cooperatives. De fet tot el govern es va regir pels principis de les *Institutio* calvinistes. Però una vegada aconseguit aquest objectiu van perdre tot objectiu clar, només la sensació d'amenaça davant el comunisme, molt real d'altra banda, els va mantenir al govern.

Per finalitzar hem de fer notar que la norma entre les esglésies reformades és l'enfonsament d'una determinada manera d'enfocar la realitat i el renaixement espiritual mitjançant els moviments de masses. Així ha succeït als Estats Units i a Alemanya al llarg de tota la història de la Reforma, també al segle XX. Els *grans despertars* són una corrent poderosa, que fan dels seus membres militants actius quan estableixen objectius clars i els poden arribar a aconseguir.

Bibliografía

- BARBER, James P.; *South Africa in the 20th century: a political history in search of a nation state*; Oxford: Blackwell, 1999.
- BOACH, Alfred; *Nelson Mandela, l'últim home-déu a Sud-àfrica*; Barcelona: Ed. Bellaterra, 1998.
- COETZEE, J. M.; *Biblioteca J.M. Coetzee*; Barcelona: Ed. Random House Mondadori, 2007.
- DAVENPORT, T.R.H.; *South Africa: a modern history*; Ed. MacMillan, 1987.
- DEAN, Elizabeth; *Historia en blanco y negro: análisis de los manuales escolares en Suráfrica*; Unesco: Ed. Del Serbal, 1984.
- DE KLERK, W. A.; *The puritans in Africa: A History of Afrikanerdom*; Singapur: Pelican Books, 1976.
- GRÜTER, Wilhelm; *La historia de Sudáfrica*; Ed. Ciudad del Cabo, 1982.
- HAHLO, H. R.; *The Union of South Africa: the development*; Ed. Steven, 1960.
- JOHNSON, R.W.; *Historia de Sudáfrica: el primer hombre, la última nación*; Barcelona; Ed. Debate, 2005.
- KAPUSCINSKI, Ryszard; *Un día más de vida*; Barcelona; Ed. Empúries, 2003.
- LeFORT, René; *Suráfrica, historia de una crisis*; México: Ed. Siglo XXI, 1978.
- MAX, Alphonse; *Suráfrica ¿problema racial o estrategia?*; Montevideo: Ed. Edler Instituto de Estudios Internacionales, 1986.
- MOERDIJK, Donald; *Antidesarrollo: Suráfrica y sus bantustanes*; Barcelona: Ed. del Serbal, 1982.
- OLIVER, Roland; *África desde 1800*; Madrid; Ed. Alianza, 1997.
- WEBER, Max; *Sociología de la religión* (3 volúmenes); Barcelona: Ed. Debate, 1996.
- <http://www.answers.com/topic/afrikaner-calvinism>

- <http://www.sahistory.org.za/>